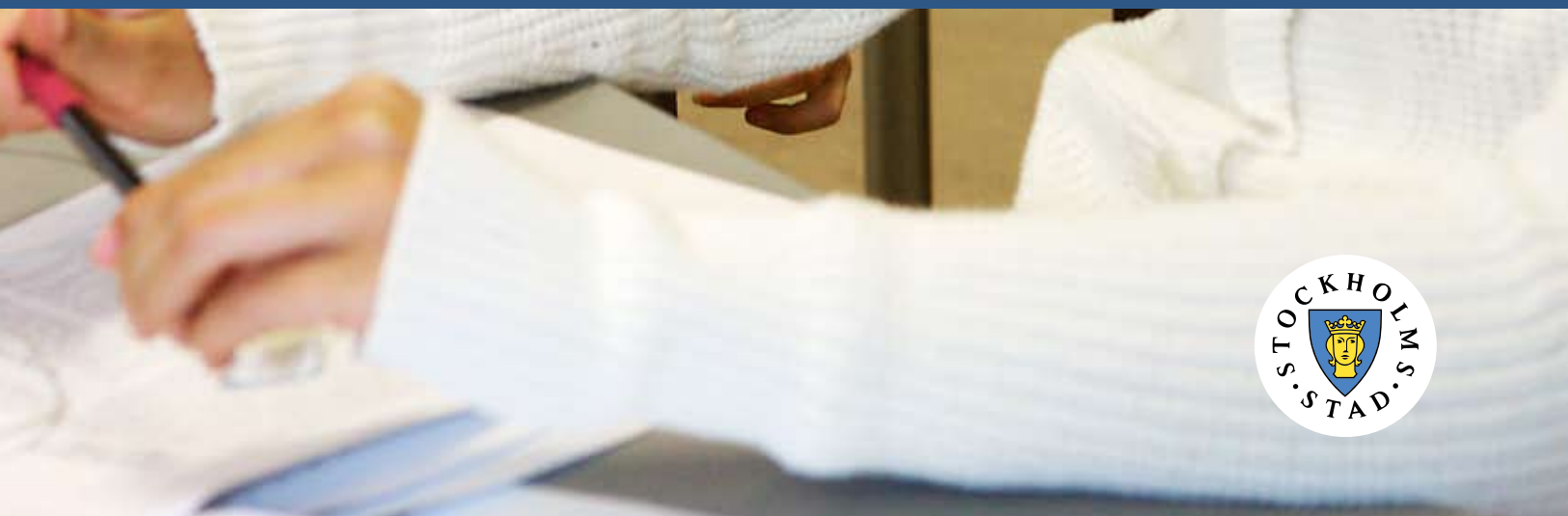

Pedagogik som förebygger

En del av en hälsofrämjande skolutveckling

Bilderna i denna bok är tagna på Tåtorpsskolan och Spånga Gymnasium 7-9.
Barnen och ungdomarna på bilderna har inget direkt samband med texten.

Layout och foto: Pierre Andersson Text & Bild
Tryck: Larsson Offsettryck AB, Linköping 2007

Pedagogik som förebygger

En del av en hälsofrämjande
skolutveckling

Evis Leander
Mats Nilsson
Magnus Waller

SOCIALTJÄNSTFÖRVALTNINGEN
STADSÖVERGRIPANDE SOCIALA FRÅGOR
Preventionscentrum Stockholm

Innehåll

Inledning	5
Skolans förebyggande arbete – en bakgrund	7
Skolans sociala klimat	8
Pedagogiken	10
Fyra pedagogiska grepp.....	10
Samarbetsinläring.....	12
Samtalsklimatet.....	13
Frågekulturen.....	14
Etiska och existentiella perspektiv inom skolämnen.....	15
Tydliga och begripliga mål och krav.....	15
Livskunskap som skolämne?	19
Ledarskapet i klassrummet	22
Tillrättavisningar, belöningar och bestraffningar.....	22
Hantera misslyckanden och framgångar i skolarbetet.....	24
Demokrati och delaktighet.....	25
Gruppens dynamik och sociala klimat.....	26
Konflikthantering och förtryck i klassrummet.....	26
Organisationen av klassrumsarbetet	27
Lärare lär lärare	28
Att berätta om sin pedagogik	31
Rektors ledarskap	32
Avslutning	34

Inledning

VI SOM HAR SKRIVIT Pedagogik som förebygger heter Evis Leander, Mats Nilsson och Magnus Waller. Vi har formulerat en pedagogisk vision för skolan som vi genom långa diskussioner och flera års gemensamt arbete kommit att dela.

Vi gör inga anspråk på att helt täcka in något ämne. Inte heller har vi valt att beskriva vår teoretiska förankring eller några forskningsresultat. Snarare har vi utgått från vår egen erfarenhet som lärare, skolledare och skolutvecklare och beskrivit idéer som betytt mycket för vår yrkesutövning. ■

Skolans förebyggande arbete – en bakgrund

MYNDIGHETEN FÖR SKOLUTVECKLING har tillsammans med Statens Folkhälsoinstitut sammanställt en kunskapsöversikt (Insatser i skolan som stärker hälsofrämjande skolutveckling och förebygger alkoholskador och narkotikamissbruk, 2003) där man pekar ut följande huvudområden för det förebyggande arbetet i skolan:

1. Samarbete och dialog mellan skola och föräldrar
2. Samtalsbaserad undervisning om alkohol och andra droger som en del av socialt och emotionellt lärande
3. Innehållsrik och strukturerad fritidsverksamhet med skolan som bas
4. Elevhälsan och den pedagogiska verksamheten i samarbete

DESSA FYRA OMRÅDEN är hörnstenarna i skolans förebyggande arbete. Insatser mot skolk och stöd av jämnåriga och unga vuxna är kompletterande områden. Man betonar också att det förebyggande arbetet inte kan skiljas från ambitionen att skapa en bra skola med ett gott skolklimat där elever lär sig och utvecklas. Det innebär att man sätter in det förebyggande arbetet i ett skolutvecklingsperspektiv.

De olika hörnstenarna hör samman med varandra. I kapitlet ”Att berätta om sin pedagogik” berör vi speciellt sambandet mellan föräldradiologen och pedagogiken.

PRECENS ANSVARADE MELLAN 2003 och 2005 för projektledningen av Mobilisering mot Narkotikas skolprojekt Trestad Skola i Stockholm. Fem skolor i fyra stadsdelar gavs extra medel att arbeta med att utveckla det förebyggande arbetet. Skolorna koncentrerade sig i första hand på att utveckla samarbetet mellan skola och föräldrar samt på undervisningen och det sociala och emotionella lärandet.

Den syn på föräldrasamarbetet som man arbetat utifrån finns beskriven i idéskriften ”Guldsitsen – Om tillitsfulla relationer”.

Den här texten kompletterar med en fördjupning i det man kallar den pedagogiska verksamheten, det sociala och emotionella läran-

det och utvecklandet av goda lärmiljöer. Flera av hörnstenarna ovan förutsätter förändringar på organisatorisk nivå där förvaltning och rektorer spelar den viktigaste rollen. För de utvecklingsområden som beskrivs här är lärarna nyckelpersoner.

Syftet är att visa hur lärares vardagshandlingar och pedagogiska överväganden alltid har en social sida. Pedagogiken är inte bara ett verktyg för lärande utan också för goda relationer och ett gott inlärningsklimat. Inte bara för ett fåtal lärare vid vissa tidpunkter utan för alla, ständigt. Genom att lyfta fram lärares erfarenheter och kunskaper kan skolan utvecklas. ■

»Syftet är att visa hur lärares vardagshandlingar och pedagogiska överväganden alltid har en social sida«

Skolans sociala klimat

BARN LÄR SIG I SKOLAN, men inte bara att läsa, räkna och skriva. Det sker också ett socialt lärande. Elever i skolan lär sig att vänta på sin tur, att sitta stilla och att samspela med andra. De lär sig vad som förväntas av en i olika situationer.

Frågan om man får vara med och kan bli accepterad av andra är den centrala livsfrågan för människor i skolåldern. Mycket av unga människors tankar och energi går åt till detta sociala lärande. Barn och unga sysslar med relationsprojekt. De hanterar relationer genom att knyta kontakter och definiera gemenskaper, t ex vem som är bästis och vem som är kompis. Detta kan man

»Frågan om man får vara med och kan bli accepterad av andra är den centrala livsfrågan för människor i skolåldern. Mycket av unga människors tankar och energi går åt till detta sociala lärande.«

kalla inneslutande praktiker.

Dessa handlingar har också en uteslutande sida. Varje ”vi” förutsätter ett ”dom”. I varje grupp finns därför ett komplext samspel av inneslutande och uteslutande. Det gäller grup-

per med vuxna såväl som barn. Frågan för skolan blir hur man kan tänka kring detta samspel i klassrummet.

Spelreglerna för elevernas relationsprojekt bestäms av hur arbetet i klassrummet organiseras, hur lärarens ledarskap ser ut och av normerna för kommunikation och samspel. När uteslutande praktiker blir så dominerande att man kan kalla situationen för mobbning reagerar skolan med nolltolerans och mobbningsplaner. Det är nödvändigt att vuxna med kraft ingriper och tar ställning mot mobbning men under toppen av isberget finns också ett intrikat mönster av makt och relationer som riskerar att glömmas bort.

Om oroväckande situationer som präglas av barns inneslutande och uteslutande praktiker inte definieras som mobbning finns en risk att man inte tar itu med dessa förrän problemen passar in i definitionen.

HUR KAN MOBBNING förebyggas genom förändringar i lärares ledarskap och skolarbetets organisation? Kan dessa förändringar bidra till att klassens dynamik och elevernas interaktion blir till stöd och hjälp för de enskilda elevernas lärande och utveckling?

När dessa frågor diskuteras flyttas fokus från reaktion på mobbning till ett förebyggande arbete av det som leder fram till mobbning. Denna perspektivförskjutning innebär också att man vidgar synfältet kring ”kränkande behandling”. Man kan se kränkningar som ett medel för att utesluta och som baksidan av en inneslutande praktik.

Med det perspektivet blir det lättare att förstå vilken funktion den här typen av beteende fyller. Det blir också lättare att göra något åt det.

ATT HANTERA GRUPPER, lösa konflikter, skapa en god stämning och en tillfredsställande ordning är inget lätt jobb. Därför är det högst förståeligt att lärare ofta ger dessa uppgifter lägre

prioritet eller skjuter dem ifrån sig. Många gör en uppdelning mellan lärarens uppgift att undervisa och ”allt det andra” – att fostra, uppfostra, ta hand om, stödja, skapa en god psykosocial miljö – eller hur man formulerar det.

Detta ”andra” är vad det handlar om här. Men istället för att betrakta det som skilt från undervisningen undersöker vi hur man kan hantera dessa frågor genom undervisningen. Ur lärarens perspektiv blir det då inte fråga om att göra något mer utan snarare att granska hur man redan gör. Hur ser relationerna och kommunikationen ut i klassrummet? Stödjer eller försvårar undervisningsmetoderna, förhållningssätten, reglerna och organisationen av arbetet en god lärmiljö där delaktighet, meningsfullhet och trygghet råder?

SOM EXEMPEL KAN man ta skolans sorterande funktion. Eleverna delas in i olika årskurser, klasser, arbetsgrupper och i klassrummet med en eller några bänkgrannar. Indelningarna sker efter olika principer: ålder, kön, kunskapsnivå, bostadsområde o s v. Olika grupperingar behövs i skolan men varje indelning ger också starka signaler till barn om vad de vuxna tycker är viktigt.

Om skolans sorterande utgår från principen om att alla ska kunna samverka med alla blir indelningen en kraftfull signal om vilken värdegrund som gäller. Denna möjlighet att påverka riskerar man att förlora när man ger eleverna själva ansvar för att gruppera sig, som man gör när man har fri klassrumsplacering eller låter eleverna välja lag på idrotten eller kompisar till grupparbetet.

Att eleverna gör andra prioriteringar än de vuxna i skolan beror inte på att de har sämre moral utan att de har en annan position. När eleverna väljer är det underförstått att de väljer utifrån lust och individuella bevekelsegrunder. När de vuxna väljer är det istället självklart att besluten tas utifrån någon övergripande tanke som ska gynna alla i gruppen eller den aktuella uppgiften. Kanske tänker de som arbetar i skolan inte alltid så noga på vilken makt som finns i de sorterande aktiviteterna.

Det finns många liknande områden där små vardagliga handlingar tolkas och ger signaler om vilken ordning som ska gälla. Varje handling är betydelsefull. Varje lärare har en, mer eller mindre medveten, social läroplan. Det gäller att lyfta fram, granska och utveckla den. Därför är uppdelningen mellan undervisning och ”annat” både irrelevant och vilseledande.

PEDAGOGIK SOM FÖREBYGGER handlar om hur ett uppmärksammande av lärandets sociala sida kan stödja undervisningen och bereda vägen till kunskap. Syftet är att lyfta fram hur mycket som görs och vilken viktig roll lärarnas arbete spelar, men också att inspirera till utveckling, samtal och problematisering. I kapitlet Rektors ledarskap för en hälsofrämjande skolutveckling beskrivs hur skolledarskapet kan fungera som en förebild för det pedagogiska utvecklingsarbetet.

Texten kan användas av skolor och arbetslag som diskussionsunderlag utifrån de frågor som ställs i slutet av varje del. Skolledare som vill använda texten för att förmå sin personal att ändra sitt arbetssätt bör dessförinnan fundera på hur den sociala sidan av det egna ledarskapet ser ut. Ett utvecklingsarbete kring samspel och kommunikation i klassrummet blir avsevärt mer dynamiskt om det samtidigt omfattar en utveckling av ledarskap och samarbete bland personal och skolledning. Texten kan också ses som en programförklaring av vad ett utvecklingsarbete med Precens kan erbjuda. ■

Pedagogiken

VAD GÖR LÄRARE bakom de stängda klassrumsdörrarna? Det är ibland något av en hemlighet. Eftersom läraren använder sig av sin personlighet i sin yrkesutövning kan det vara känsligt att prata om det konkreta lärarhantverket.

Lärare har inte heller någon stark tradition av att skriva ner eller ens formulera den kunskap som de genom lång erfarenhet och träning erövrar. Den förblir alltför ofta tyst kunskap. De saker som formuleras här kan fungera som underlag för ett kollegialt samtal om hur en socialt medveten pedagogik skulle kunna se ut.

Fyra pedagogiska grepp

De flesta program och lärarhandledningar som görs i syfte att påverka skolans förebyggande arbete, oavsett om det gäller alkohol, droger, tobak, sexuellt riskbeteende, jämställdhet eller mobbning använder sig av några gemensamma pedagogiska grepp. Dessa har blivit allt mer vanliga, inte bara i skolans undervisning utan även i andra utbildningssammanhang och kan delas in i fyra grupper.

1. **GRUPPDYNAMISKA ÖVNINGAR.** Till denna grupp kan man räkna lekar som tränar eller främjar samarbete, tillit, kommunikation och problemlösning eller på andra sätt syftar till att främja en god stämning i gruppen. Så kallade vinna-vinna-lekar innehåller ett minimum av konkurrens och utslagning. De kännetecknas istället av samarbete och att alla blir vinnare. Även olika presentations- och lära-känna-övningar och arbetsformer som är mer skolliknande, hör till denna kategori. Rena klassrumsrutiner som att ”ta en runda”, d.v.s. låta alla uttala sig i tur och ordning för att göra fler delaktiga i något som gäller hela klassen eller rutiner för att på ett lekfullt sätt dela in nya grupper kan räknas in här.
2. **VÄRDERINGSÖVNINGAR.** Detta pedagogiska grepp syftar till att samtala om värderingar på ett icke-moraliserande sätt. Deltagarna ges möjlighet att fundera över sina egna värderingar, uttrycka dem (verbalt eller ickeverbalt), möta andras värderingar, motivera sig och få chans att ompröva sina ställningstaganden. Med den här metoden kan det öppna samtalet och dialogen ges en plats i klassrummet.
3. **SAMTAL I GRUPP.** Här syftas på samtal inriktat på dialog, präglad av ömsesidig nyfikenhet och vilja att lyssna och lära. Dessa samtal kan pågå mellan elever och lärare men också

elever emellan. Utan ett medvetet ledarskap från lärare och andra vuxna i skolan kan man dock inte räkna med att denna typ av kommunikation automatiskt dominerar.

4. **ROLLSPEL.** Forumspel och rollspel är exempel på pedagogik som försöker mobilisera inte bara förnuftet utan också känslorna. De syftar till att ge ömsesidig inspiration att hitta olika lösningar i val och konfliktsituationer och att träna ställningstagande och handling i olika verkliga situationer genom att simulera dessa i klassrummet.

DESSA PEDAGOGISKA GREPP bygger alla på ett demokratiskt förhållningssätt, tankar om att göra alla i en grupp delaktiga och syftar både till att utveckla gruppens samarbetsklimat och deltagarna till självständiga, tänkande individer. Det finns många andra arbetssätt och metoder som på olika sätt främjar samarbete, hälsa och delaktighet men de här fyra grupperna ringar in dem som brukar dominera i olika förslag på hur skolan ska jobba.

En skola som vill arbeta främjande och förebyggande skulle tydligt kunna visa att detta har hög prioritet genom att satsa på att all pedagogisk personal ska ha metoderna på sin repertoar. Det är viktigt att metoderna inte blir något som man ägnar sig åt bara en lektion i veckan utan att man ställer frågan om hur denna pedagogik kan genomsyra all undervisning.

Det är också viktigt att påpeka att det är omöjligt att skilja på syfte och metod, liksom på tänkande, känslor och handling. Den personal som ska lära sig metoderna behöver få inblick i de bakomliggande idéerna, teorierna och sociala mekanismerna. Utan ett sådant perspektiv riskerar

»Har man ingen djupare förståelse för syftet bakom ett nytt handlingsmönster är risken stor att man ger upp så snart man möter motstånd«

en satsning på hälsofrämjande pedagogik att bli en dagslända.

Har man ingen djupare förståelse för syftet bakom ett nytt handlingsmönster är risken stor att man ger upp så snart man möter motstånd. Om

man lär sig metoderna jämsides med en diskussion om hur det fria samtalet, delaktigheten och lusten att lära kan samspela i pedagogiken, kan istället metoderna och diskussionen ge näring åt varandra. Pedagoger uppfinner varje dag nya metoder.

Förhoppningen är att ett lärarkollektiv som låter sig inspireras av dessa idéer stimuleras till att uppfinna nya varianter i samma anda.

Samarbetsinläring

Samarbetsinläring används som benämning för undervisningsmetoder och arbetsrutiner både för klassrummet och för kollegialt samarbete, där lärande i samverkan med andra betonas. Ansatsen utgår ifrån att bygga en demokratiskt sinnad miljö där olika sätt att tänka berikar arbetet.

Genom att agera och tala i grupp lär man sig inte bara tänka kritiskt och resonera teoretiskt utan tränar också upp sociala färdigheter och självförtroende. Metoderna är utformade så att de som ofta hamnar utanför i vanliga grupparbeten eller mer traditionellt klassrumsarbete inkluderas.

När man arbetar med samarbetsinläring decentraliseras ledarskapet och kommunikationen sprids genom att eleverna kommunicerar med varandra i högre grad.

Om de traditionella arbetsrutinerna och kommunikationsmönstren i klassrummet tenderar att göra eleverna tysta och ”snälla” så uppmuntrar samarbetsinläring däremot samspel och samarbete mellan elever. Det sker genom att arbetet i grupp utformas så att ingen kan åka snålskjuts på någon annan. Alla deltagare blir en tillgång för gruppen.

Uppgifterna kan t.ex. utformas så att deltagarnas olika sätt att tänka och fungera utgör en tillgång för gruppen, istället för ett hinder. Genom utformningen av uppgiften ges gruppdeltagarna

inte bara ansvar för sig själv utan för hela gruppen. Andra viktiga beståndsdelar är regler för grupparbeten som underlättar koordineringen av samarbetet i gruppen samt reflexion kring och betoning av arbetsprocessen i gruppen, inte bara av uppgiften.

Exempel på metoder för samarbetsinlärning är pusselmetoden och Think-pair-share (tänk själv – jobba i par – dela åt de andra). Att introducera samarbetsinlärning kan börja med mycket korta arbetsuppgifter i par som sedan blir mer komplexa i takt med att lärare och elever blir bekanta med arbetssättet.

Samtalsklimatet

De nämnda metoderna utgör verktyg för den som vill förändra kommunikationen i klassrummet. Denna förändring går från en föreläsande, informerande kommunikationskultur till en samtalsbaserad. Det mest utmärkande med samtalet som kommunikationsform är ömsesidigheten och öppenheten. Nyckeln till det goda samtalet är lyssnandet. Metoderna syftar både till att decentralisera samtalet och att främja lyssnande.

En central fråga är hur lärare hanterar elever som uttrycker åsikter som strider mot det som anses vara korrekt. Det kan t ex handla om att elever uttrycker sig positivt kring rökning, alkohol eller droger. I sådana situationer är det lätt att förstå att lärare känner oro och på något sätt vill styra samtalet till ”rätt” åsikter.

»För att åstadkomma ett öppet samtalsklimat är det viktigt att inte censurera eller styra samtalet så att det ska utmynna i rätt åsikt«

För att åstadkomma ett öppet samtalsklimat är det viktigt att inte censurera eller styra samtalet så att det ska utmynna i rätt åsikt. Läraren kan sträva efter att många kommer till tals och själv bidra med alternativa synvinklar men den viktigaste rollen är ändå att lyssna. De obekväma åsikterna som uttrycks kan inte hanteras alls om de inte får uttalas. Det är bara i ett öppet samtal som man kan hantera dem.

Om man inte betraktar elever i skolan som färdiga utan ser att de är inne i en process där de provar och olika ståndpunkter blir det lättare att inte låta sig provoceras av olika åsikter.

ETT ANNAT SYNSÄTT som är till hjälp är att betrakta kontroversiella uttalanden som uttryck för känslor snarare än åsikter. Som exempel kan nämnas känslan av oro inför mötet med det anorlunda. Den är allmänmänsklig.

Att synliggöra sådana känslor är ett bättre sätt att föra ett samtal än att förbjuda vissa åsikter från att uttryckas. Enligt det här synsättet är vad som sägs inte lika viktigt som processen i samtalet – hur man samtalar.

Om eleverna känner att de får delta i samtalet på jämlika villkor skapas en samhörighet som kan främja ett genuint möte. Att bli sedd och bekräftad i ett möte är en process som motverkar de känslor av rädsla och utanförskap som ligger bakom exempelvis främlingsfientliga åsikter. Om skolan vill motverka sådana åsikter gör man det bättre genom att se till hur man samtalar än genom att begränsa vad man samtalar om och vad som sägs.

Att utveckla samtalsklimatet innebär att börja ställa frågor om vad samtal är, vilken betydelse det har för lärandet och gruppklimatet. Att studera samtal eller arbeta med samtalsmetodik utifrån ett kommunikationsperspektiv kan vara ett annat sätt. Samtalsklimatet bland personal, chefer, i kommunen och med föräldrar är också en del av skolas samtalsklimat. Dessa hänger samman och påverkar varandra ömsesidigt.

Frågekulturen

De kommunikativa mönstren i skolan präglas av skolans traditioner och organisation. Somliga menar att skolans sätt att ställa frågor fortfarande präglas av Luthers Katekes. Där ställs frågorna som en hjälp för eleverna att hänga upp sina memorerade textstycken på.

Den här formen sätter fortfarande sina spår trots att det vore mer adekvat att eleverna ställde frågor och läraren svarade, eller att man fokuserade på de produktiva frågorna som öppnar för samtal snarare än de korrekta svaren. Att skolan traditionellt organiserats med en lärare och en grupp elever, sittande i bänkrader framåtvända i ett klassrum utövar fortfarande påverkan på dagen skola.

Om detta finns mycket att säga. Säkert är i alla fall att en skola som vill utveckla samtalsklimatet utser skolans frågekultur till ett område för utveckling. Det skulle sätta fokus på interaktionen mellan elever och lärare utan att inskränkas till vissa ämnen.

DET FINNS MÅNGA olika sorters frågor. Man kan dela in dem i t.ex. ledande, öppna och slutna. En ledande fråga är av typen: Är det inte bäst att du börjar skriva här? Den förväntar sig ett visst svar. En slutna fråga har ett begränsat antal svar: Var vill du sitta i klassrummet? Den öppna

»En analys av sättet att ställa frågor kan vara en ingång till att studera hur man som lärare lyssnar och intresserar sig för olika perspektiv«

frågan har i ett i stort sätt obegränsat antal svarsalternativ: Vad tycker du om skolan?

Dessa typer av frågor har alla sin roll att spela. En analys av sättet att ställa frågor kan vara en ingång

till att studera hur man som lärare lyssnar och intresserar sig för olika perspektiv. Ett sätt är att utgå från begreppet ”autentiska frågor”. En sådan fråga kännetecknas av att den representerar ett genuint intresse hos den som ställer frågan. Motsatsen är en retorisk fråga där frågeställaren vill göra en poäng men egentligen inte är intresserad av svaret.

Ett exempel på retoriska frågor i klassrummet är: Varför stör du Pelle istället för att jobba? Funktionen med den frågan är snarast att påpeka ett oönskat beteende. Det är osannolikt att eleven faktiskt kan formulera ett svar på frågan. Frågan fungerar som en förebräelse. Läraren måste här fundera på om det är strategiskt rätt att lägga mer skuld på eleven.

Läraren kan också fundera på ifall han eller hon faktiskt har ett genuint intresse av att förstå vad som händer i situationen. Om så är fallet skulle läraren utifrån sitt intresse kunna formulera en autentisk fråga. Kanske undrar läraren när den här typen av situationer uppstår. Då skulle en tänkbar autentisk fråga vara: Vart var du på väg när du började prata med Pelle? Eller: Kommer du ihåg hur du tänkte när du reste dig upp och lämnade din plats?

De här frågorna öppnar upp för ett samtal och signalerar att läraren är beredd att lyssna till elevens bild av situationen. Därför lämpar de sig kanske inte alltid för att ställa i klassrummet utan snarare vid ett enskilt samtal. Man kan därmed välja att inte ställa en fråga utan snarare ge en konkret tillrättavisning om vad man förväntar sig: Gå tillbaka till din plats och fortsätt jobba. Förmodligen blir det lättare för eleven att tolka denna utsaga än den retoriska frågan. Den är också framåtsyftande och utan skuldbeläggande.

DE AUTENTISKA FRÅGORNA kan också användas av läraren i undervisningen t ex vid diskussioner. De representerar då ett intresse från läraren om hur elever ser på och tänker kring det som undervisningen berör.

Låt oss exempelvis anta att en lärare undervisar om hur de politiska ideologierna. Hon försöker få eleverna att se på samhället ur tre olika perspektiv. Då blir det naturligt att samtidigt intressera sig för vad eleverna tänker om de olika ideologierna och hur de utmanar eller harmonierar med deras egna tankar.

I stället för att låta undervisningen kretsa kring kontrollfrågor skulle samtalet i klassrummet istället kunna utspinna sig kring frågor som: Vad tänker du på när du hör hur en socialist ser på ägande? Har du någon gång tänkt att det finns en risk med att saker och ting förändras för fort, som de konservativa? Låter det mest bra eller dåligt för dig när en liberal säger att människan föds som ett oskrivet blad?

I detta finns också en ömsesidighet. Läraren förväntar sig att eleverna ska intressera sig för vad hon kan se. Då borde eleverna också kunna förvänta sig ett intresse från lärarens sida.

Etiska och existentiella perspektiv inom skolämnena

Alla skolans ämnen innehåller existentiella frågeställningar och etiska problem som berört människor i alla tider. Det är tydligast i ämnet religionskunskap, som är dessa frågor eget ämne. Men frågor om meningsfullhet, rätt och fel och om livets villkor har även tagit sig uttryck i bilder, texter och musik som studeras i ämnena Svenska, Musik och Bild.

Vem människan är, hur vi hör ihop, hur man bör leva, vad som är rätt och fel och vad som ger mening har alltid drivit människor till att undersöka världen och tänka vidare. Att hitta elevernas motivation till att lära sig handlar ofta om att lyfta fram de här frågorna ur varje ämne och presentera dem så att alla elever kan förstå och bli intresserade av dem.

Många upplägg av tematiska arbetsområden kan ses som försök att koncentrera undervisningen runt de för eleven centrala frågorna. Gissningsvis är temat Kärlek det i särklass vanligaste i svenska skolor. Det speglar en ambition att utgå från elevernas egna frågor. I skolämnena Idrott och hälsa samt Hem- och konsumentkunskap berörs frågor om hälsa och välbefinnande på ett mer konkret sätt. Här kan naturligtvis också en samtalsbaserad undervisning främja både lärande och hälsa.

En fråga som läraren kan ställa sig är om det finns något i ämnet som väcker känslor. Att lyfta upp dessa känslor

istället för att hantera ämnet som en uppsättning neutrala fakta är ett sätt att göra undervisningen effektivare. Som exempel kan nämnas frågan om könsrollerna eller temat makt. De återfinns som aspekter i samtliga skolämnena och väcker ofta elevernas engagemang och känslor. Eller temat alkohol och droger som kan t ex knytas till frågor om verklighetsflykt och livets mening.

Det som förenar etiska och existentiella frågor är att frågorna står i centrum och att svaren är underordnade. Det gör att när man lyfter fram dessa frågor i skolan underlättar det både inläring och kommunikationsmönster där korrekta svar blir mindre viktiga än att klargöra olika perspektiv.

Olika människor ger olika svar utifrån olika synvinklar. De berör oss också på ett djupt personligt plan. Affektiv pedagogik som t.ex. rollspel lämpar sig därför i detta sammanhang. Värderingsövningar är gjorda för att hantera situationer där frågan är öppen och personlig, där allas tankar är viktiga och lyssnandet och delandet av olika perspektiv står i fokus.

»Alla skolans ämnen innehåller existentiella frågeställningar och etiska problem som berört människor i alla tider«

Tydliga och begripliga mål och krav

Att formulera undervisningens syfte och att definiera vilka kunskaper eleverna ska förvärva är ett viktigt lärararbete. Det skapar en större medvetenhet om vad som sker i undervisningen och var-

för. På samma sätt sker ett utvecklingsarbete när lärare formulerar sina ambitioner om samtalsklimatet och grupperns sätt att fungera. Att formulera och sätta upp mål för de sociala aspekterna av undervisningen hänger alltså nära ihop med lärares allmänna och ämnesdidaktiska strävanden.

Om betygskriterier, umgängesregler och målsättningar för undervisningen är formulerade på ett sådant sätt att elever och föräldrar upplever dem som relevanta och begripliga främjas också anknytningen till skolan och möjligheterna för eleverna att lyckas. Genom att lyssna på elever och föräldrar kan skolan förbättra sin kommunikation kring mål, krav och regler. Även om detta utvecklingsområde inte ensamt kan prioriteras kan det ändå harmonieras med den förebyggande och hälsofrämjande skolutvecklingen. ■

Att fundera på

- » Vad gör en fråga bra?
- » Vilka frågor stimulerar till diskussion?
- » Vilka existentiella och etiska perspektiv finns i ditt/dina ämnen? Hur lyfts de fram, kan det göras ännu mer? I så fall på bekostnad av vad?
- » Vad kännetecknar ett gott samtalsklimat?
- » Vad skiljer ett samtal från en diskussion? Vilket dominerar i undervisningen och i lärolaget?
- » Vilken roll spelar samtalet i undervisningen idag? Hur skulle dess roll kunna utvecklas?
- » Hur skulle skolan vara organiserad och klassrummet se ut för att vara en optimal miljö för samtal?
- » Vilka uppgifter i skolan och i skolarbetet blir lättare att lösa om man arbetar i grupp än om man arbetar själv?
- » Vilken sorts frågor förekommer? Vilka dominerar? Kontrollfrågor, kunskapsfrågor, öppna, slutna, ledande eller autentiska frågor, frågor om process eller innehåll?
- » Är frågorna retoriska eller nyfikna?
- » Hur länge väntar jag i genomsnitt i tystnad på ett svar?
- » Hur ser elevernas frågor ut?
- » Vilka frågor är jag nöjd med? Vad är det som gör dem bra?
- » Vilka frågor är jag genuint intresserad av svaret på?

Livskunskap som skolämne?

GENOM ATT AVSÄTTA tid på schemat för lärare och genom att prova metoderna tillsammans med elever visar man att utveckling av hälsofrämjande pedagogiska metoder är viktigt. Ett utvecklingsområde som varken finns med i budget eller på något schema marginaliseras lätt i en skola där många verksamheter trängs om utrymmet.

Utvecklingen av ett socialt och emotionellt lärande har kommit en bra bit på väg genom att man på många skolor i hela landet infört ett speciellt ämne som man ofta kallar ”Livskunskap”.

Det finns gott om lärarhandledningar, metodmaterial och till och med färdiga program att följa lektion för lektion för den skola som vill etablera Livskunskap som ett ämne. Naturligtvis är det möjligt att bara köpa in böcker och sedan sätta igång, men för att arbetet ska bli bestående och integrerat i verksamheten krävs att man är omsorgsfull med hur det går till.

Det råder viss slagsida till förmån för metoder på bekostnad av processer när det talas om modeller för socialt och emotionellt lärande. Hur man lanserar ämnet, vad syftet är, vem som vill införa det och vem som tjänar vad på det kan tydliggöras genom en noggrann förankringsprocess.

DET FINNS VISSA tydliga skillnader mellan hur man tänker omkring detta ämne. Många skolor anser uppenbarligen att ämnet ”Livskunskap” eller något liknande är en bra lösning på ett problem. Det är definitionen av detta problem som det råder delade meningar om.

Är det föräldrarnas bristande uppfostran som skolan tvingas kompensera för? Är det elevernas bristande sociala förmågor? Eller är det rent utav lärarnas pedagogik som har brister? En kombination av alla tre, säger kanske någon.

Vi tror att den som vill förändra något har störst vinst av att börja med sig själv. Därför kommer vi i det följande att hävda att ämnet Livskunskap i första hand bör handla om lärarnas pedagogik och att detta synsätt är mer produktivt än de andra.

»Är det föräldrarnas bristande uppfostran som skolan tvingas kompensera för? Är det elevernas bristande sociala förmågor? Eller är det rent utav lärarnas pedagogik som har brister?«

SOCIALA RELATIONER BESTÅR av både verbal och ickeverbal kommunikation. Den ickeverbal utgörs av kroppsspråk, tonfall, situationen, tidigare erfarenheter – kort sagt allt som ger oss information om hur vi ska tolka ett budskap.

Det finns ingen envägs kommunikation. Mottagaren av ett budskap är alltid sändare av ett nytt budskap som tolkas och ger upphov till ny kommunikation. En social relation, t.ex. den mellan elev och lärare är alltid ett växelspel. Den är cirkulär snarare än linjär.

Enligt det här sättet att tänka blir det mest relevanta sättet för en skola som arbetar med ämnet Livskunskap att utgå från ett tänkande om att ämnet är ett medel för att förändra och förbättra kommunikationen. Den som förändrar sin egen roll i kommunikationen förändrar också hela relationen och den sociala situationen. Därför blir synen på lärarens roll och utvecklingen av lärarens pedagogik huvudfokus i ämnet Livskunskap. Detta synsätt har flera fördelar.

»Den som förändrar sin egen roll i kommunikationen förändrar också hela relationen och den sociala situationen«

För det första omöjliggörs att man ser Livskunskap som ett ämne som endast några få lärare kan undervisa i. Att förändra relationerna, kommunikationen och det sociala samspelet i en skola kan aldrig bli en angelägenhet bara för några få lärare som undervisar samtliga elever i ämnet. Ett synsätt där man enbart ser Livskunskap som en metod att förändra elevers beteenden kan tvärtom leda till så sker.

Skillnaden är den mellan ett linjärt och ett cirkulärt synsätt på kommunikation. Med ett cirkulärt synsätt kan man bryta Livskunskapsämnet som främmande fågel i skolan.

Dessutom blir det lättare att hantera en invändning mot Livskunskap som skolämne. Den går ut på att skolan genom Livskunskapsämnet överskrider det mandat man fått från föräldrarna. Det är en mycket utbredd uppfattning att föräldrar ska uppfostra sina barn medan skolan ska lära dem läsa, räkna, skriva och annat.

Om skolan, i föräldrars ögon, överskrider sitt mandat och klampar in på föräldrarnas område riskerar skolan att skada den viktiga men känsliga relationen till föräldrarna. De flesta föräldrar är dock positiva till att skolan arbetar med att förbättra det sociala klimatet, att de låter elevernas egna tankar ta plats och lär eleverna att fungera i grupp.

ETT SÄTT ATT hålla sig på rätt sida av gränsen mellan föräldrarnas och skolans uppgifter är att betona gruppens perspektiv. Skolan ser eleverna som en grupp medan föräldrarna i högre grad har ett individperspektiv. Skolan ser mer av dem i sociala sammanhang tillsammans med jämnåriga. Skola och föräldrar ska kunna finna att man kompletterar varandra utan att skolan överträder sina befogenheter. Föräldrarna uppfostrar och lärarna hanterar grupprocessen. Naturligtvis är det en förutsättning att varje skola i förväg stämmer av detta med föräldrarna.

De skolor som arbetar med Livskunskap som ett ämne nämner ofta fördelen att slippa bedömning och betygsättning. Lektionspasset kan bli ett tillfälle för lärare och elever att prova på nya arbetsformer och kommunikativa praktiker utan att känna att det inkräktar på undervisningens effektivitet eller påverkar bedömningen av elevernas kunskaper.

Livskunskap bör snarare ses som en lektion för ömsesidigt lärande, samtal och dialog än som en lektion för uppfostran eller social träning. Om man betonar dialog och det ömsesidiga lyssnandet tonar man samtidigt ner det moraliserande. Ämnet Livskunskap kan på så sätt bli en hjälp för att åstadkomma en förebyggande pedagogik men aldrig bli den enda vägen dit. Med utgångspunkt i lärarens erfarenheter av ämnet Livskunskap skrevs denna checklista för lektionsplanering. Listan är inte på något sätt komplett men visar vad man skulle vilja tänka på vid planeringen av ”vanlig undervisning” i skolans ordinarie skolämnen. ■

Att fundera på vid lektionsplanering

- » Hur gör jag för att...
  - ...träna samarbete?
  - ...ställa öppna eller autentiska frågor?
  - ...göra alla delaktiga?
  - ...få alla att känna sig sedda?
  - ...skapa god stämning?
  - ...minska konkurrensen?
  - ...ge möjlighet för elever att lära känna varandra?
  - ...lyfta fram det positiva, framgångarna och de goda exemplen?
  - ...ta med känslorna?
  - ...ge möjlighet att uttrycka sin åsikt?
  - ...lyssna på andras perspektiv?
  - ...minska skillnaderna mellan de som är "duktiga" och de som är "svaga"?
  - ...skapa samtal?
  - ...visa att det är normalt att det finns flera olika åsikter och perspektiv?
  - ...ge möjlighet till vänskaplig beröring?
  - ...ge möjlighet till att låta handlingar stödja tanken?
  - ...använda kroppen?
  - ...använda olika sätt att uttrycka sig? (rörelse, ord, skrift, bild, musik)
  - ...synliggöra elevernas frågor?

Att fundera på

- » Hur ser min och skolans syn på Livskunskap ut?
- » Vilka förutsättningar finns för att det sociala och emotionella lärandet ska kunna bli en angelägenhet för alla?
- » Är Livskunskap mest till för läraren eller för eleven?
- » Vem tjänar i slutänden mest på att en skola arbetar med Livskunskap?
- » Ser du det som legitimt att en skola har ett ämne som Livskunskap även om det inte skulle förbättra elevernas skolresultat?

Ledarskapet i klassrummet

FRÅGOR SOM HANDLAR om pedagogiken och hur lärare lägger upp sin undervisning går inte helt att skilja från frågor om ledarskap. I det följande beskrivs hur ledarskapet i klassrummet kan studeras och göras till ett utvecklingsområde för det förebyggande arbetet.

I det här avsnittet behandlas frågan om hur den som leder klassrumsarbete hanterar makten. Det handlar om hur ett ledarskap kan utövas där man skapar motivation, auktoritet, lojalitet, respekt och delaktighet snarare än rädsla och utan att bli auktoritär.

Tillrättavisningar, belöningar och bestraffningar

Ett sätt att utveckla förmågan att leda elever i grupp är att studera hur man använder sig av tillrättavisningar, belöningar och bestraffningar. Används dessa tilltag i syfte att skapa ett gott klassrumsklimat genom att främja motivation, sammanhållning, solidaritet och samarbete eller blir effekten rädsla, undertryckt vrede, tystnad och olösta konflikter?

Om man ber någon rita en bild av en typisk lärare är det troligt att ett höjt pekfinger eller en pekpinne finns med. Föreställningen att läraren är någon som förmanar och tillrättavisar styr också, genom outtalade förväntningar, hur lärare agerar i klassrummet.

I en typisk klass kämpar runt 25 barn om den ende vuxnes uppmärksamhet. Om den vanligaste typen av uppmärksamhet mellan lärare och elev är tillsägelser blir den bästa strategin för att få uppmärksamhet att missköta sig. Det är ofta fallet med de elever som lärare uppfattar som krävande. De har hittat ett sätt att bli sedda. De misstror sin förmåga att bli älskade och beundrade och satsar därför på att bli fruktade och i brist därpå föraktade som Hjalmar Söderberg skrev om i prologen till Doktor Glas.

UTMANINGEN ÄR ATT hitta sätt att ge positiv uppmärksamhet till eleverna när de gör ”rätt” istället för negativ uppmärksamhet när de gör ”fel”. Syftet är fortfarande detsamma, att visa vad som är viktigt och påverka hur eleverna agerar. Som exempel kan man ta målet att alla elever ska respektera talarordningen vid samtal i helklass genom att räkna upp handen och tala när de begärt och getts ordet.

Här kan läraren hjälpa eleverna att hålla sig till talarordningen genom att bara ge ordet till dem som räcker upp handen. Om någon talar rakt ut tittar läraren åt ett annat håll och svarar inte. På så sätt kan en hand i luften bli ett sätt att få lärarens uppmärksamhet, vilket väl är tanken från början. Om läraren besvarar frågor som ställs rakt ut riskerar läraren att legitimeras parallella vägar till ordet.

Man kan dra en parallell mellan relationen elev-lärare och relationen anställd-chef. Om din egen chef i första hand koncentrerade sig på vad du misslyckas med, att tillrättavisa dig när du gör fel och att sätta fingret på vad du ska utveckla, hur skulle det påverka din motivation?

I det ljuset blir beröm som ledarskapsmetod inte något konstgjort sätt att manipulera fram vissa beteenden utan ett naturligt sätt att visa uppskattning och skapa en god kreativ stämning på en arbetsplats. Den som i sitt ledarskap fokuserar på goda relationer och inte bara på lydnad gör ofta detta omedvetet.

DET GÅR INTE att helt undvika tillrättavisningar och bestraffningar. Ibland är de nödvändiga, som konsekvenser om en elev t ex. kränker eller hotar en annan. Men det gäller att undvika negativa spiraler av tillsägelse och motstånd eller att vissa ges en roll som ”stökiga”.

Det är vanligt att tillsägelser genererar trots och motstånd genom att de sker offentligt i klassrummet, när de istället skulle ha fått en helt annan respons om de kommunicerats i avskildhet när läraren haft tid att omformulera dem till en framåtsyftande konstruktiv kritik och dessutom har tid att lyssna på elevens version av vad som hände.

Det finns många sätt att förstärka det här ledarskapet genom att försöka flytta betoningen från bestraffningar för felsteg till belöningar för framgångar. Bestraffningar kan istället för att fungera avskräckande (för individen eller allmänheten) så långt som möjligt vara utformade som konsekvenser av ett handlande. Den som skräpar ner ställer till rätta genom att plocka upp efter sig. Konsekvenserna kan också syfta till att påbörja

»Det finns många sätt att förstärka det här ledarskapet genom att försöka flytta betoningen från bestraffningar för felsteg till belöningar för framgångar«

en försoningsprocess om det är ett regelbrott som direkt drabbat en annan elev. Den som sårar en annan ges möjlighet att se den andres perspektiv och får chans att be om ursäkt. Genom ett sådant handlingsmönster ger man möjlighet att ta ansvar för sitt handlande.

Hantera misslyckanden och framgångar i skolarbetet

Betygssystemet och den målstyrda undervisningen kan uppfattas som en försvarande faktor för den lärare som arbetar för att förhindra mobbning, stärka gruppkänslan och visa att alla elever är lika mycket värda. När elevers kunskap bedöms mot de nationella kunskapsmålen tas ingen hänsyn till elevens förutsättningar eller utgångspunkt.

Även om kunskapsmålen kan brytas ner till delmål för att göras mer hanterliga, eller kompletteras med processmål är de nivåer som elevernas kunskap skall nå upp till desamma. Det är ändå möjligt att minimera de negativa effekterna av betygssystemet och skolans uppgift att bedöma kunskaper. Detta kan t ex ske genom att man, så långt som möjligt betonar elevers framgångar istället för motgångar, vad de faktiskt kan istället för deras svagheter och vilka möjligheter man ser för dem att utvecklas snarare än hinder. Detta kallas ibland lösningsinriktad pedagogik.

NÄR MAN PLANERAR och organiserar undervisning och klassrumsarbete bör man ställa sig frågan hur elevernas framgångar och kunskaper blir mer synliga än deras tillkortakommanden.

- » Ett sätt att göra det på är att göra uppgifter lagom svåra, så att fler kan göra goda erfarenheter av att lyckas. På så sätt skapar man en ingång till en god spiral av växande självförtroende. Det gäller att ge varje elev lagom stora utmaningar. Det är sällan nödvändigt att påpeka andra människors svagheter. De flesta känner mycket väl till sina tillkortakommanden. Det man

i regel inte känner till är vad man ska göra för att förbättra sig. Det gäller i hög grad även skolelever. Det ägnas mer möda åt att studera och tala om elevers misslyckande än vad det gör åt att benämna deras starka sidor och utvecklingspotential.

- » En annan strategi är att se till att hålla siktet inställt på framtiden istället för att se tillbaka. Om en elev misslyckats på ett prov eller kaos utbrutit i klassen vid en diskussion finns risk att man ägnar all tid åt att prata om vad som gick fel istället för att se framåt och prata om hur det skulle kunna bli bättre nästa gång. Att prata mer om problemet väcker ofta känslor av maktlöshet medan fokus på lösningarna inger hopp.
- » Ett tredje grepp är att man i möjligaste mån uppmärksammar och bedömer elever för deras toppar istället för svackor i kunskapsprofilen. Det finns en tradition av att utforma prov och tester med syfte att ta reda på vad elever inte kan. Om eleverna möts av chanser att få visa vad de faktiskt kan och nyfikenhet inför deras tankevärld snarare än kuggfrågor och kontroller av vad de glömt, bidrar det till ett annat inlärningsklimat.
- » Man kan också tänka sig en mängd andra förhållningssätt i harmoni med det här sättet att tänka. En policy kan vara att medvetet lyfta fram elevers framgångar i klassrummets offentlighet. Om man är noga med att be om lov i tveksamma fall kan eleverna vänja sig vid att få höra berättelser om hur andra elever löst problem och lyckats med olika saker. Man betonar då att alla ibland stöter på problem, att man inte behöver skämmas över det och att det är ok att prata om det i klassrummet. Att läraren pratar om hur man lär sig genom misslyckanden och motgångar (och bjuda på sina egna exempel) kan däremot vara ett sätt att tona ner rädslan för att misslyckas och hjälpa eleven att återerövra framtidshoppet.

DE GREPP SOM nämnts här är inte ”metoder” i den bemärkelsen att de kan tillämpas på lärare hur som helst. Snarare ska de ses som handlingsmönster med ursprung i en äkta nyfikenhet på barns lärande och positiv förväntan på elever. Genom att uppmärksamma och samtala om sådana känslor och attityder kan skolans personal i ännu högre grad identifiera dessa hos sig själva.

Demokrati och delaktighet

I skolan möts barn som tillhör olika kön, samhällsklasser, etniska och kulturella grupper. På så sätt är klassrummet en demokrati i miniatyr. Det hör till skolans uppgifter att fostra demokratiska medborgare. Om skolan lyckas skapa en känsla av samhörighet och delaktighet i klassrummet har man gett en positiv bild av samhället till de unga.

Skolans personal bekymrar sig ofta ifall någon elev aldrig har någon att leka med på rasten. Ibland är man rådvill och upplever att man inte har så mycket att ta till. Målet är att skolans kärnverksamhet, själva undervisningen skulle kunna underlätta för elever att lära känna varandra och utveckla en känsla av solidaritet. För att åstadkomma detta måste lärarna ta makten över vem som arbetar med vem i klassrummet.

När man pratar om elevdemokrati i skolan handlar det oftast om vad elever ska få bestämma. Men det lönar sig att först prata om grunden för demokratin – relationerna, den ömsesidiga respekten och samtalet. Den tveksamhet till elevdemokrati som ibland kan finnas hos skolans personal handlar förmodligen om rädsla för en låt-gå-attityd där elever ges större ansvar än vad de klarar av. Vuxna behöver vara lyhörda för vilket elevernas nästa steg mot mer ansvar är och för hur elever själva ser på sin situation. Målet bör vara att eleverna hela tiden får större och större ansvar.

Gruppens dynamik och sociala klimat

Skolans verksamhet har alltid formats av omständigheten att ett fåtal vuxna leder arbetet med en större grupp barn. Ibland fokuserar man på problemen med detta. Hur ska man bäst individualisera undervisningen så att den passar varje elev?

Men man kan också se gruppen som en resurs. Att ställa frågor om hur elever bäst stöttar varandra, hur man skapar sammanhållning och en bra gruppanda är ett uttryck för detta. I denna

»En havererad skolklass kostar samhället mer än ett kraschat JAS-plan har någon räknat ut«

skrift ges en hel del förslag på hur det skulle kunna gå till. Lärare har också en stor erfarenhetsbaserad kunskap om detta.

En del skolor bygger själva upp en idébas för hur man ”bygger klass”, dvs hur man arbetar med nya klasser för att åstadkomma detta redan från början.

En havererad skolklass kostar samhället mer än ett kraschat JAS-plan har någon räknat ut.

Konflikthantering och förtryck i klassrummet

Detta utvecklingsområde skiljer sig från övriga genom att det inriktar sig på problem och inte att genom positiva handlingar förebygga problem. Som tidigare nämnt ser vi en risk i att fokus på problemen och på ett reaktivt arbetssätt kan skapa mer vanmakt än ett proaktivt arbetssätt. Därför finns det anledning att studera vilka strategier för konflikthantering man har på en skola.

Demokrati kan i sig själv ses som ett sätt att hantera konflikter på ett fredligt och i förväg bestämt sätt. Hur man hanterar konflikter blir en del av skolans demokratiska fostran. En skola som är tydlig med hur man löser konflikter visar eleverna att det finns en förutsägbarhet i hur man bemöts i sådana situationer och blir en trygghetsfaktor. Om lärare, skolledning och elever har gemensamma tankar om konflikter kan denna röda tråd bli ännu tydligare.

Det råder ingen brist på böcker eller metoder som hanterar ämnet. Alla skolor har en plan mot mobbning. Att medvetet och systematiskt hantera konflikter och arbeta mot förtryck i klassrummet och skolan är dock grundbulten i en mobbningsplan. ■

Att fundera på

I en skola där man arbetat mycket med läsutvecklingsschemat (LUS) berättade en förälder att hon upplevde att det var första gången som hennes barn pratade om vad som var nästa steg i deras kunskapsutveckling och inte om vad de inte kunde eller hade misslyckats med. Vilka andra arbetssätt fungerar så? Hur kan de bli fler?

- » Vilket beröm ger jag i samband med lektioner?
- » Har jag tillrättaviserat någon? Kunde någon tillrättavisering ha gjorts om från en benämning av det negativa till en formulering av vad man önskade av eleven.
- » Är mina instruktioner till eleverna tillräckligt konkreta för att det inte ska råda någon tvekan om vad jag vill att de ska göra?
- » Vilka vanliga instruktioner i klassrummet fungerar bra?
- » Hur kan jag formulera tillsägelser och instruktioner tydligare?
- » Vilka av elevernas framgångar och tillkortakommanden blir synliga under lektionerna?

Organisationen av klassrumsarbetet

MÅL OCH SYFTEN med undervisningen bör bestämma hur klassrummet organiseras beträffande möblering, vilka kommunikationsmönster som dominerar, vilka arbetsrutiner som används, vilket arbetsmaterial och hjälpmedel som väljs o.s.v. Men trots att lärarna på en skola kanske enats om att främja inkludering och samarbete och minska graden av konkurrens i klassrummet kan klassrummets organisation motverka dessa ambitioner.

Till exempel har situationen där alla elever sitter framåtvända med ett litet mellanrum mellan bänkarna tillkommit i ett sammanhang där det viktigaste var att förhindra kommunikation mellan elever och att främja kommunikation mellan lärare och elev. I första hand gällde det naturligtvis att eleverna skulle lyssna på läraren och inte tvärt om. Denna möblering är fortfarande användbar i vissa sammanhang, men sannolikt är det inte många lärare som fortfarande har den som enda ideal.

Kanske är det dags att uppdatera flera organisationsmönster som riskerar att hindra nytänkande. Möbleringen är bara ett exempel på rutiner och strukturer som lever kvar trots att de idéer som ligger till grund för dem inte längre dominerar. Andra exempel kan vara hur man delar in grupper, hur man avgör vem som ska sitta var, hur man börjar och slutar lektionen osv.

Att bara ändra möblering eller införa nya rutiner i klassrummet utan att motivera detta utifrån en idé leder nog ingen vart. Det man kan göra är att börja fundera på hur klassrumsarbetet är organiserat, vem som har makt över kommunikationen, gruppindelningar m.m. Utifrån ett kollegialt samtal om dessa frågor skulle man kunna få syn på både sin egen ideologi och på hur den anknyter till eller skiljer sig från skolans och kollegornas. ■

»Möbleringen är bara ett exempel på rutiner och strukturer som lever kvar trots att de idéer som ligger till grund för dem inte längre dominerar«

Lärare lär lärare

OAVSETT VILKA UTVECKLINGSOMRÅDEN en skola tar sin utgångspunkt i behövs former för samtal och samverkan mellan dem som är aktiva i utvecklingsarbetet. Genom att lärarna på skolan själva ges ansvar för utvecklingsarbetet skapas förutsättningar för ett långsiktigt och välförankrat förändringsarbete som drivs av lärarna själva.

På en skola som medverkade i Trestadsprojektet skapade man ett helt nytt forum för samtal och samverkan mellan lärare. Man satte ihop nya grupper där lärare med olika ämnesinriktning och arbetslagstillhörighet kunde mötas i samtal utan krav på snabba beslut. Istället för att använda sig av externa handledare eller inköpta kurser utbildades en handfull lärare som sedan gavs i uppgift

»Samtalsledarens uppgift att presentera idéer och skapa förutsättningar för goda samtal men också att inspirera till att experimentera med olika former, metoder och undervisningsrutiner«

att leda de olika grupperna.

Istället för att betrakta det som att några lärare kan något och ska lära ut det till de andra utgick man från att ledarskapet

för grupperna snarare handlade om att se till att gruppmedlemmarnas kunskaper blev synliga. Gruppledarna skulle också ta ansvar för att alla kom till tals, att skapa en god samtalsmiljö och ansvara för samtalsinriktning.

På alla skolor finns stora kunskaper och erfarenheter kring den typ av pedagogik som är ämnet för denna skrift, men det råder ofta brist på tillfällen att gemensamt formulera och vidareutveckla denna kunskap. Man kallade detta kollegiala forum för studiecirkel för att betona den demokratiska ambitionen.

Samtalsledarens uppgift att presentera idéer och skapa förutsättningar för goda samtal men också att inspirera till att experimentera med olika former, metoder och undervisningsrutiner. Man uttryckte också en vision av att en känsla av att ”få något” skulle präglade cirkelträffarna som äger rum en gång i månaden. Dels ville man ge konkret inspiration och tips till dem som hade Livskunskap som ämne på sitt schema men man syftade också på att mötet med kollegorna skulle präglas av en positiv anda, ömsesidig respekt och en avsaknad av prestige.

GRUPPERNA HAR BLIVIT en permanent del av organisationen och fyller en funktion, kanske framför allt för att samtalet är av en annan karaktär än många andra samtal i skolan. Man kan illustrera denna förändring genom att beskriva de frågor som tas upp. Om ett vanligt arbetslagsmöte ägnas åt att diskutera vilka gemensamma rutiner man ska ha när elever kommer sent och inte har med sig material till lektioner så får lärarna på studiecirkelarna möjlighet att formulera vad som är viktigast för var och en när man startar lektionen.

Det finns en risk att man strävar mer efter att alla ska göra likadant än efter att förstå vilka olika tolkningar man gör av situationer i skolans vardag. Genom att många kommer till tals och får prata om vad som är viktigt och hur man själv fungerar och tänker så skapas förutsättningar för ett djupare samarbete.

Det finns många exempel på skolor som skapat liknande forum för lärande i grupp. Det kan struktureras på många sätt, som en bokcirkel, som kollegiehandledning, sokratiska samtal eller som en organisation för auskultation och återkoppling på klassrumsledarskapet. ■

Att fundera på

- » Vilka forum för samtal finns på den skola där du arbetar?
- » Vilka möjligheter och hinder att utveckla samtalet ser du?
- » Vilken fråga skulle ett kollegialt samtal kunna börja med på din skola?

Att berätta om sin pedagogik

SOM TIDIGARE NÄMNTS är det viktigt att tänka över hur skolan och föräldrarna kan komplettera varandra. Tanken om kompletterande roller kan sättas i motsats till tanken om kompensering. Det är lätt att som lärare önskar kompensera barnen för brister i hemmiljön. Om man tänker på det sättet finns det risk att de föräldrar man möter uppfattar att man ser ner på dem.

Ett tillitsfullt samarbete mellan lärare och föräldrar måste tvärt om börja med att man tydligt signalerar att man tror varandra om gott, ser varandras kapacitet och litar på varandra. Här ligger huvudansvaret på den som är professionell.

För att värna om relationen till föräldrarna är det viktigt att kunna kommunicera på ett enkelt sätt om sin pedagogik. Denna skrift försöker utgå från det normala i att läraren och undervisningen berör socialt samspel och personlig utveckling. Om man istället tänker att det är problem med barnen och att skolan tvingas åtgärda bristande social kompetens för att föräldrarna inte klarar av det i sin uppfostran, då får man lätt en dold agenda, en mängd tankar som man inte kan prata om inför föräldrarna.

Att berätta om sin pedagogik handlar inte om att hålla långa föredrag och redogöra för varje övervägande och infallsvinkel. Det är snarare en fråga om att bekänna färg i en eller ett par centrala frågor som berör alla föräldrar. Exempel på sådana föräldrafrågor kan vara: Vad händer om mitt barn inte har några kompisar? Duger mitt barn trots att det har

»Att berätta om sin pedagogik handlar inte om att hålla långa föredrag och redogöra för varje övervägande och infallsvinkel. Det är snarare en fråga om att bekänna färg i en eller ett par centrala frågor som berör alla föräldrar«

vissa svårigheter? Ser någon till att mitt barn inte behandlas illa? Eftersom den pedagogik som beskrivits här berör sådana frågor ser vi en stor vinst i att benämna saker som visar att lärarna vet om den här oron och att man har tankar om hur man förebygger de problem som oroar föräldrar.

Det kan man t ex göra genom att bara nämna att man arbetar för att alla ska få chans att prata i klassrummet, eller genom att säga att man själv bestämmer vilka som ska arbeta ihop, eller genom att berätta att man vill ge chans för både lärare och elever att lära känna varandra. Det handlar alltså om att hitta vad som gör att föräldrar litar på lärarnas förmåga att undervisa och leda klassen, så att de med varm hand kan lämna sina barn i skolans omsorg.

Det bästa sättet att få veta vad föräldrar undrar om pedagogiken är naturligtvis att fråga dem. Att först visa intresse för deras tankar blir ett sätt för skolan att locka fram föräldrarnas intresse.

ÄR SKOLAN VERKLIGEN intresserad av föräldrarnas tankar och åsikter? Varför skulle man i så fall vara det? Varför ska man lyssna på föräldrarna när de ändå inte kan bestämma över skolan?

Det kortaste svaret som kan ges på de frågorna är att varje förälder har en unik relation och en unik kunskap om sitt barn som ingen lärare kan ha till detta barn. Skolan behöver ibland ta hjälp

av föräldrarnas kunskap om sitt barn. Skolan är också beroende av att föräldrar har godkänner skolan och uppmuntrar sina barns skolgång.

Alla barn märker om deras föräldrar känner misstro mot skolan. Barnets lojalitet med föräldrarna är alltid starkare än lojaliteten med skolan. Därför behöver skolan arbeta för att komma överens med föräldrarna. Första steget är ett bemötande som visar att man värdesätter föräldrarnas unika kunskap om och relation till sitt barn. ”Lär mig om ditt barn” kan vara en förfrågan från lärare till föräldrar som symboliserar detta förhållningssätt.

Effekten av att kommunicera sin pedagogik blir ännu starkare om kommunikationen kommer från ett lärarkollektiv snarare än en individ. Ett lärarlag som fått chans att prata ihop sig kring en gemensam pedagogik kan byta ut ”jag” mot ”vi” när man berättar om hur man tänker om elevers samspel och om undervisning. ■

Rektors ledarskap

HUR LEDS EN SKOLA som ger pedagogerna möjlighet att fördjupa sig i och prova en hälsofrämjande och förebyggande pedagogik? Vid en genomgång av de rubriker som beskrivits för det pedagogiska utvecklingsarbetet i denna text så kan de ses som generella för vilket ledarskap som helst, alltså även skolledarskapet.

Det är skolledningens ansvar att formulera tydliga och begripliga mål för verksamheten, skapa ett samtalsklimat som främjar demokrati och delaktighet bland medarbetarna, hantera tillrättvisningar och belöningar som lärande element på vägen till framgång. Skolledarskapet kan i så fall fungera som förebild för det pedagogiska utvecklingsarbetet. Arbetssätt och metoder som tillämpas i personalgruppen kan då bli modeller för det pedagogiska förhållningssättet och arbetet i klassrummet.

I en verksamhet som är fylld av mänskligt kapital, elever, lärare och föräldrar bidrar förtroende, tillit och goda relationer till pedagogiska och likaså ekonomiska vinster. Har skolans kvalitetsförbättringsmetoder och verktyg tagit hänsyn till dessa aspekter? Ökad måluppfyllelse avseende kunskapsnivån hos eleverna måste gå hand i hand med ökad arbetsglädje och trivsel för alla inblandade.

Att hantera ökade sjukskrivningsdagar, konflikter, skolk och mobbningsärenden tillsammans med kravet på fler att fler elever ska nå kunskapsmålen och krav på ekonomisk effektivitet är en tung börda för skolledaren. I vilken ände ska man börja? Hur ska det gå till?

Freda tid

Fundera över lust och nyfikenheten att göra något. Om intresse finns så behöver tid avsättas i kalendarier, planerings-, konferens- och kompetensutvecklingstid för hela läsåret. En arbetsdag per arbetslag och termin samt några konferenstider per termin räcker långt utan att inkräkta på det löpande arbetet och akuta uppdrag. Slå fast att tiden ska användas för detta och att det inte går att omprioritera. Utökade resurser avseende tid behövs inte, däremot omprioritering av befintlig tid. Se det som en styrka att du som skolledare behöver prova, be om hjälp och prova igen

Öka känslan av sammanhang och prioritera sökandet efter lösningar

Ju fler i personalgruppen som förstår och tycker att det är meningsfullt vill troligen hjälpa skolledningen att hantera uppdraget, om inte annat så för att ha kvar sitt eget arbete. Är man att räkna med som personal? Upplever man att skolledningen lyssnar till åsikterna? Känner man sig betydelsefull och att tjänsterna som man vill erbjuda efterfrågas? Skolledningen kan skapa en känsla av sammanhang för personalen och samtidigt göra dem delaktiga i skolans prioriteringsarbete. Rektorns uppgift blir då att kommunicera riktning men personalen hjälper till med prioriteringar.

Den goda skoldagen

Ett sätt är att gemensamt fråga sig hur bilden av ”den goda skoldagen” ser ut? För att på gemensam konferenstid tillsammans i små grupper samtala om och dokumentera elevens dag från morgon till sen eftermiddag. Efter ett sådant samtal har man försäkrat sig om att personalen har samma förståelse för i vilken riktning arbetet i skolan ska bedrivas. Troligen gör man säkert mycket redan idag.

Uppgiftsträngsel

Ett av de största problemen i skolans verksamhet är uppgiftsträngsel. Skolan får vara arena för lösningar av många samhällsproblem. Det tyder ju glädjande nog på en stark tilltro till skolans förmåga. Möjligheterna att lyckas är förmodligen att försöka att utföra sitt uppdrag men att prioritera hårt i utvecklings- och förbättringsarbete. Man behöver börja med det viktigaste först! För att vilja bidra i ett förbättringsarbete måste personalen se att det är meningsfullt. Skolledningens roll blir att inventera och synliggöra behoven samt fatta beslut om vad man ska börja med.

Problem, behov, resurser och lösningar

Använd med fördel ytterligare konferenstid till att gemensamt inventera problem/behov i verksamheten. Men för att inte fastna i en ändlös klagolåt över bristande resurser och aldrig sinande behov så kan man göra en lista där problemen eller behoven är omformulerade till önskade lösningar.

Just omformuleringen skapar ett lösningsinriktat tänkande. Lösningarna kan visa sig vara omöjliga att genomföra, de ligger inte inom verksamhetens befogenheter och/eller kompetens. Om man tidigare ägnat mycket tid åt att prata om lokalernas brister och dålig ekonomi, lägger man nu dessa frågor åt sidan eller hänskjuter dem till en annan instans för att koncentrera sig på det som ligger inom det möjligas gräns. Ett fokus på det som är möjligt att påverka kan skapa kreativitet och bidra till att ansvaret för lösningen får rätt adressat.

Prioritera gemensamt vilken lösning som behöver åstadkommas först. På det sättet ökar förståelsen och fokus på just detta hos flera medarbetare. Det blir mer meningsfullt. Att inventera vem eller vilka i personalgruppen som kan bidra till lösningen av problem är en positiv upplevelse i motsats till att söka syndabockar till varför problem har uppstått. Man blickar framåt, får möjlighet att bidra, slipper skuld känslor etc.

Gemensamma arbetsuppgifter får möjlighet att bli hanterbara när fler kan samarbeta och ingen behöver ta hela ansvaret själv. Dessutom kan man tillsammans glädjas åt utförda uppdrag och ta del av små och stora framgångar. Genom att inventera yttre resurser kan skolans kompetensutvecklingsplan få en ny utformning då lösningen på några problem kanske är att skaffa sig mer kompetens. Lusten och behovet av att bli bättre på några av de pedagogiska grepp som beskrivits

i tidigare stycken är kanske vad som kommer att efterfrågas då man fokuserar på lösningar istället för problem.

DET SOM KORTFATTAT har beskrivits är ett lösningsinriktat samarbete som bygger på samma principer som lösningsinriktad pedagogik i klassrummet. Förtjänsten är just ökad delaktighet och tilltro i arbetsgruppen. Arbets sättet är demokratiskt men behöver en ledare som planerar och för arbetet framåt genom att kontrollera att ”man är på rätt väg”, uppmärksammar även små framsteg och bidrar till att nya problem som dyker upp får sina lösningar. Det lösningsinriktade förhållningssättet skapar möjlighet för arbetet att sprida sig till olika nivåer i verksamheten och kan bli ett sätt att samtala om hur man gör för att nå sina pedagogiska mål.

Arbetet med att förändra pedagogiken kan inte bara ses som ett ansvar för enskilda lärare. Om lärare inte har ett gott samarbetsklimat sinsemellan blir det svårt att åstadkomma det mellan elever. Därför kan det ofta vara motiverat att starta ett förändringsarbete i lärarlaget.

Att utveckla det hälsofrämjande arbetet förutsätter att lärare arbetar tillsammans och pratar om hur de tänker och gör i sitt dagliga arbete. Skolledningens uppdrag är att skapa tid och former för att utveckla ett gott samarbetsklimat. Det finns många exempel på skolor som skapat liknande forum för lärande i grupp. Det kan struktureras på många sätt, som kollegiehandledning, sokratiska samtal eller som en organisation för auskultation och återkoppling på klassrumsledarskapet. ■

Avslutning

MÅNGA TYCKER ATT stämningen i klassen, elevernas konflikter och relationer är så viktiga att de måste få högsta prioritet. Ibland tar det sig uttryck i att man tar så mycket undervisningstid i anspråk till att prata om relationer och regler och att reda ut bråk att man inte hinner undervisa om något annat.

Lärare har dock en unik möjlighet att använda just sin undervisning, sin pedagogik, sitt sätt att leda och organisera klassrumsarbetet på ett sådant sätt så att man genom undervisningen hanterar dessa problem. Det vore fel att säga att det innebär en integrering av undervisning och socialt arbete eftersom all undervisning har en social sida, oavsett om man låtsas om den eller ej. Syftet med den här texten har varit att lyfta fram den och visa på möjligheter för den sociala och den kunskapsmässiga sidan att stödja varandra.

Det är många som har inspirerat oss till de tankar som vi lyfter fram här. Vi är skyldiga er ett stort tack men nämner inga namn. Genom att ha formulerat oss hoppas vi att ge något tillbaka men också att inspirera andra att delta i det fortsatta utvecklingsarbetet.

Evis Leander
Mats Nilsson
Magnus Waller

All undervisning har en social sida, oavsett om man låtsas om den eller ej. Läraren har en unik möjlighet att använda sin undervisning och sin pedagogik för att skapa ett gott socialt klimat och goda förutsättningar för inläring.

I skriften ”Pedagogik som förebygger” visar författarna bland annat hur pedagogiska grepp, lärarens ledarskap och undervisningens upplägg kan leda till både ökad trivsel och en ökad måluppfyllelse.

På detta sätt blir skolans förebyggande och hälsofrämjande arbete inte en pålaga utan en del av den ordinarie undervisningen.

